

ФІЛОСОФІЯ

УДК 165.191:314.128

О.В. Андрієнко

Донецький національний університет, Україна

ПОСТДЕМОКРАТІЯ ЯК ВІДПОВІДЬ НА СВІТОГЛЯДНУ КРИЗУ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена питанню постдемократії у контексті світоглядної кризи сучасності. Було надане визначення постдемократії, проаналізовано проблеми, що пов'язані з сучасним станом демократичної моделі, та основні переваги постдемократії. Зроблено висновок про необхідність розповсюдження постдемократичної моделі як нового орієнтиру соціального розвитку.

На сьогоднішній день суспільства багатьох країн світу, у тому числі й України, переживають глибокі світоглядні перетворення, пов'язані з пошуком та підтримкою стабільних соціальних цінностей та ідеалів. Аксиологічно-нормативна база, а також інституційна складова демократії залишаються безперечним зразком соціально-політичної моделі. Але ця модель не завжди відповідає тим трансформаціям, які відбуваються у світі під впливом тотальної інформатизації суспільства. Почасти демократія є лише оманом, адже існує безліч прикладів того, як демократичний за формою устрій приховує цілком антидемократичний внутрішній зміст. У цьому контексті все частіше у науковій літературі застосовується термін «постдемократія» для позначення нової суспільно-політичної моделі та нового світогляду.

Питання постдемократії попри свою відносну новизну вже неодноразово висвітлювалось у науковій літературі. Серед авторів, що займаються цією проблемою, слід назвати М. Делягіна [1], Д. Андрєєва [2], О. Висоцького [3], Ф. Закарія [4], О. Маслова [5] та ін. Проте переважна більшість існуючих досліджень торкається політологічних, соціологічних або історичних аспектів постдемократії, у той час коли її глибинне підґрунтя криється у системній світоглядній кризі, яка охопила сучасне західне суспільство, а саму постдемократію небезпідставно можна розглядати як спробу відповіді на цю кризу. Це свідчить про необхідність ведення активних соціально-філософських пошуків у напрямку розкриття світоглядного аспекту феномену постдемократії.

Метою даної роботи є аналіз сутності постдемократії як відповіді на світоглядну кризу, що виникла у сучасному суспільстві у зв'язку з перенесенням онтологічної проблематики з політико-економічної у технічно-інформаційну площину.

Процеси соціально-політичних трансформацій, що проходять у сучасному світі, зокрема у межах українського суспільства, є надзвичайно інтенсивними. Вони торкаються практично всіх сфер суспільного, політичного, економічного, культурного життя людей, але найбільш важливим є світоглядний вимір цих змін. У глобалізованій (або навіть «глокалізованій») реальності все більш ефективно працює принцип «метелика». Цей принцип у даному випадку означає, що локальні зміни все частіше набувають глобального характеру, оскільки світ сьогодні стає все більш цілісним завдяки бурхливому розвитку інформаційних технологій. В умовах потужних змін перед суспільством завжди постають проблеми світоглядного характеру, зокрема браку стабільної системи цінностей та орієнтирів, адже стан постійних системних трансформацій, стан економічної невизначеності та соціальної дезорієнтації навіть психологічно є дуже важким для суспільної свідомості, що змушена переживати так звану «світоглядну кризу сучас-

ності». Ця криза є набагато глибшою, ніж та, що торкається фінансово-економічної галузі. Більш того, вона виступає однією з головних підвалин економічної кризи. На думку відомого російського дослідника М. Делягіна, «нусогенний характер сучасної світової кризи стає все більш очевидним», про що говорить «інерційна підтримка концепцій та доктрин, що віджили свій вік» та «марні спроби вселити життя у вже мертві символи епохи, що минає» [1].

Серед найбільш переконаних прибічників демократичного шляху суспільного розвитку останнім часом народився міф про те, що саме демократичний суспільний устрій найбільш повно відповідає біологічній природі людини, оскільки в ній закладено прагнення свободи. Демократичний устрій залишався до сьогодні кращим (хоча і не ідеальним) варіантом суспільного устрою, але він не здатний існувати без гармонійного балансу між особистісною свободою та інтересами суспільства і держави.

Критики демократії, зокрема американський політик та дослідник П.Дж. Бьюкенен та аналітик С. Камшилін, виводять безпідставність «біологічного аргументу» демократії з демографічних показників. П.Дж. Бьюкенен у своїй роботі «Смерть Заходу» пише про те, що незабаром «колиска західної цивілізації стане її могилою» [6, с. 156]. У 2000 р. населення Європи складало 728 млн. За підрахунками вченого, за умови збереження сучасного рівня народжуваності, без урахування імміграції, до 2050 р. населення Європи скоротиться до 600 млн. При цьому дослідник посилається на прогноз Демографічного відділу ООН від 28 лютого 2001 р. Висновок, зроблений П.Дж. Бьюкененом, полягає в наступному. Населення проявляє тенденцію до скорочення своєї кількості у всіх країнах, де ствердилась демократія, що, на його думку, свідчить про повну невідповідність демократії біологічній природі людини. Вигідно виділяється у цьому контексті недемократична, переважно мусульманська Албанія, єдина європейська країна, яка зберігає стабільну чисельність свого населення. Стосовно ж Європи і США, то, згідно з думкою П.Дж. Бьюкенена, вони приречені на загибель, якщо тільки до влади не прийдуть консервативні сили, які просуватимуть консервативні цінності, а також зупинять масову імміграцію. З одного боку, ця теорія містить певну раціональну основу, яка полягає в акцентуванні уваги на тому, до чого може призвести неадекватне сприйняття ліберальних цінностей. Але, з іншого боку, висновки П.Дж. Бьюкенена про повне знищення демократичних цінностей та ідеалів Західної цивілізації є перебільшеними, а оцінка причин низької народжуваності – надто зверхньою (так, недостатньо глибоко проаналізовано ряд аксіологічних засад сучасності, культурні, гендерні та релігійні аспекти проблеми). Очевидно, що запропоноване автором введення заборони на імміграцію в країни Європи та Америки не здатне вирішити демографічні проблеми цих регіонів. Загалом навряд чи можна ставити питання лише про те, яка з форм суспільного та державного устрою найбільше відповідає біологічній природі людини. Адже людина – це біосоціальна істота, що давно вже створила собі другу штучну реальність суспільства та культури, на відміну від первинної реальності природи, та живе в ній.

Не слід надто радикально відкидати найбільш важливі досягнення демократії. Демократія є на сьогоднішній день одним з найбільш цінних надбань людства. Особливо важливим у цивілізаційному масштабі аспектом демократії є те, що вона виключає феодальну залежність, хоча й припускає залежність від дій та ідей політичних лідерів. При цьому слід зазначити, що зараз у багатьох суспільствах світу активно розвивається тенденція досягати успіху, не звертаючись до адміністративного та фінансового потенціалу держави, а також не керуючись закликами політичних вождів. Отже, не можна забувати про існуючі проблеми, пов'язані з демократією, до яких слід віднести наступні:

По-перше, механізм, згідно з яким меншість керує більшістю за її згоди, неодноразово демонстрував свою недосконалість, почасти набуваючи псевдodemократичного або антидемократичного характеру. Так, під гаслами боротьби за демократичні цінності часто проводиться боротьба між впливовими олігархічними кланами.

По-друге, існуючі на сьогодні смисли, що вкладаються в поняття «демократія», часто вже не є адекватними реальним процесам, які відбуваються у суспільно-політичному житті.

По-третє, демократія поступово перетворюється на бренд. Це означає, що сучасний спосіб управління, розповсюджений у більшості розвинених західних країн, традиційно називається «демократичним», хоча й має досить опосередковане відношення до народовладдя.

По-четверте, демократизація за єдиним зразком (наприклад, американським) не враховує локальних особливостей розвитку конкретної країни, що значно знижує або зводить нанівець її ефективність. При цьому спостерігається наступна дихотомія інтересів: реалізація певної загальноприйнятої моделі демократії може узгоджуватись з інтересами більшості країн світової спільноти і не узгоджуватись з інтересами самої країни, що демократизується, і навпаки – реалізація демократичної моделі з урахуванням місцевих особливостей може виявитись не вигідною для світової спільноти. Важливим показником кризи демократії, що завжди асоціювалась з економічним впливом Заходу, є також зміщення світової економічної вісі на Схід, в Азіатсько-Тихоокеанський регіон [4, с. 26].

По-п'яте, певні труднощі викликає й те, що досі остаточно не закріплений єдиний термін, що позначає альтернативну демократії модель прогресивного суспільного розвитку (термін «постдемократія» на сьогодні загальноприйнятим не є).

Передусім слід дати визначення постдемократії. Єдиного розуміння цього поняття наразі не існує, але у найбільш загальному вигляді постдемократію можна визначити як засіб реалізації владних функцій у суспільстві, що найбільш адекватно відповідає загальним потребам його успішного розвитку на конкретному соціально-історичному етапі. При цьому слід зазначити, що дане визначення впливає з позитивного розуміння феномену постдемократії. Саме з такої позиції її вивчають Д. Андрєєв, О. Маслов, М. Делягін.

Так, згідно з позицією Д. Андрєєва, постдемократія означає прогрес та транзит до інформаційного суспільства, де провідну роль буде відігравати так звана «експертократія» (або «меритократія» – влада інтелектуалів) – спільнота людей, що зможуть реалізувати владу на висококваліфікованому рівні, спираючись не на ситуативну політичну гру або лобіювання чужих інтересів, а на професійний досвід, знання та видатні особистісні якості [2].

За визначенням О. Маслова, постдемократія – це «російська відповідь процесу глобалізації», умова «реалізації етнокультурної глобалізації», а також «інтелектуальний продукт, з яким Росія може йти і до арабського світу, і до громадян Африки та Латинської Америки» [5]. Хоча тут слід зауважити: постдемократія не є суто російським феноменом, що і підкреслює О. Маслов, говорячи про те, що лише за постдемократичного режиму є можливим збереження самобутності всіх народів у межах визнання невід'ємного політичного ресурсу кожного громадянина планети Земля.

Найбільш логічно обґрунтованою видається позиція М. Делягіна, згідно з якою «постдемократія виростає з демократії, долаючи, хоча й не відкидаючи її», а ототожнення постдемократії з демократією постмодерну, з соціально-політичною реальністю початку XXI ст. (як це робиться у популярній роботі Д. Юрьєва «Режим Путіна. Постдемократія»), а також з інтернет-демократією є помилками [1]. Але ця позиція поділяється далеко не всіма сучасними науковцями. Існує також і негативне розуміння постдемократії.

Так, український фахівець О. Висоцький вважає, що постдемократія являє собою модель, що стверджується у державах з ліберально-демократичними режимами (при цьому лібералізм розуміється як засіб протистояння демократії), орієнтується лише на симуляцію демократичних перетворень та маскування неототалітарної політики. Для дослідника постдемократія є лише «квазідемократією», тобто прикриттям для того, щоб

«багаті ставали ще багатшими, а бідні ще біднішими, але при цьому вірили у реальність демократії та її безальтернативність» [3, с. 56]. Ця позиція також має право на існування, адже для досягнення наукової об'єктивності необхідно враховувати всі аспекти досліджуваної проблеми.

Попри існуючі недоліки, такі, як жорсткий зв'язок з інформаційними технологіями (які у випадку монополізації олігархічними структурами можуть використовуватись з антидемократичною метою) та значна роль представників міжнародного капіталу, постдемократія має низку переваг.

По-перше, постдемократична модель передбачає узгодження сучасних змін у суспільстві та попередніх особливостей його розвитку. Цей момент є дуже важливим, оскільки «експорт» демократії з-за кордону вже неодноразово доводив свою неефективність. Так, демократія передбачає широкий плюралізм поглядів, а слов'янський світогляд з досить вагомим радикалізмом історично був зорієнтований на певну єдину істину. У світоглядному аспекті постдемократію зараз часто пов'язують з національною ідеєю. Національна ідея виступає певною ідеєю будь-якого змісту, що виражає прагнення та переконання переважної більшості громадян даної держави. При цьому вона має у своїй основі цілком реальні соціальні, політичні, економічні та інші передумови. З іншого боку, національна ідея є результатом колективної домовленості, що існує між членами суспільства щодо важливих для всіх проблем. Вона зовсім не обов'язково має бути пов'язана з певною нацією, проте ця ідея консолідує всіх (або абсолютну більшість) членів окремої соціальної спільноти, що може бути багатонаціональною (як, наприклад, суспільство сучасної України). Якщо звернутись до класичного розуміння національної ідеї, то можна побачити, що раніше вона була тісно пов'язана з національною ідентичністю. Сьогодні цей зв'язок втратив своє значення у зв'язку з процесами глобалізації, «стиранням» національних меж і формуванням нових типів ідентичності (наприклад, європейської). Низка сучасних дослідників (О. Маслов, Д. Андреев, С. Кочеров та ін.) безпосередньо виводять російську національну ідею з постдемократії. Згідно з цією позицією, постдемократія – це режим, що буде розвиватися за умов етнокультурної глобалізації, і національна ідея при цьому набуває особливого значення.

По-друге, постдемократія є більш комунікативно зорієнтованою, ніж демократія, хоча робляться і протилежні ствердження. Так, за словами О. Висоцького, «постдемократичний політичний режим в принципі не зорієнтований на діалогічні відносини з народом» [3, с. 56]. Насправді, на відміну від демократії, яка ніби звертається до абстрактного перехожого індивіда (якого взагалі не існує), постдемократія на чільне місце ставить саме особистість з її реальними інтересами і потребами. Як дуже влучно зазначив Д. Андреев, за постдемократії політика – це «комунікативна комбінаторика особистостей» [2].

По-третє, за постдемократичного режиму зникнуть сприятливі умови для розвитку корупції, оскільки капітали будуть конвертовані у нематеріальний ресурс та зникне жорсткий зв'язок між владою та стосунками з приводу власності. На думку М. Делягіна, в аспекті економічних прав постдемократія має переваги перед демократією у таких напрямках: гарантування права громадян брати участь у розподілі суспільних фінансів та виборі представників для контролю за цими коштами; суспільні фінанси, крім бюджетів, включатимуть також фонди добробуту громадян; соціальний захист буде складатись не з пенсійної системи та адресного захисту, як за демократії, а з пенсійної системи і особистісних накопичувальних рахунків громадян [1].

По-четверте, постдемократія надасть можливість делегування влади на основі вільного та раціонального рішення громадян, оминаючи електоральні перегони, під час яких відбувається відчуження громадянського голосу. Як ілюстрацію можна навести приклад О. Маслова: делегування влади означає, що депутати голосуватимуть не своїми

голосами, а повинні будуть користуватися голосами громадян, які вони за них віддали (адже не секрет, що за одного депутата можуть проголосувати 200 тисяч осіб, а за іншого – лише 20 тисяч) [5].

По-п'яте, у світоглядному та цивілізаційному вимірах постдемократія є логічним кроком розвитку суспільства, оскільки вона знаменує остаточний перехід до епохи знань та інформації, закріпить суверенітет особистості громадянина замість суверенітету еліт, а також дозволить громадянам самостійно й без посередників регулювати законодавчу сферу.

Таким чином, сучасна фінансово-економічна криза є лише видимою частиною «айсбергу» глобальних соціально-політичних трансформацій. Її коріння полягає у світоглядній кризі та поступовому розчаруванні у дієвості демократичних цінностей та ідеалів. В умовах, коли демократія свідомо перетворюється на фікцію та розчиняється у маніпулятивних технологіях та боротьбі за владу олігархічних угруповань, суспільство потребує нового орієнтиру для подальшого розвитку, чим і покликана стати постдемократія. Незважаючи на існування певних складнощів, ця модель має наступні переваги: узгодження трансформаційних процесів з локально-національними особливостями розвитку країни; комунікативність; подолання корупції; запобігання відчуженню права голосу громадян під час виборів; затвердження суверенітету громадянина та перехід до інформаційної епохи цивілізаційного розвитку. Перспективними напрямками подальшого дослідження постдемократії є компаративний аналіз її ознак у різних регіонах планети, а також вивчення зв'язку формування постдемократії та глобальних економічних, геополітичних та соціокультурних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Делягин М. Постдемократия и демократия (сравнительный анализ) / М. Делягин // Ежедневное независимое аналитическое обозрение [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.polit.nnov.ru/2008/12/04/postdemocracy/>
2. Андреев Д. Российская постдемократия – путь в информационное общество / Д. Андреев // Российское экспертное обозрение [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rusrev.org/content/review/default.asp?shmode=8&ida=1519&ids=137>
3. Висоцький О.Ю. Демократія, постдемократія та легітиміаційна політика / О.Ю. Висоцький // Матеріали шостої міжнародної науково-теоретичної конференції [«XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія»], (Київ, 8 – 9 червня 2007 р.) – К. : Фенікс, 2007. – Книга I. – С. 55-58.
4. Zakaria F. The post-American World / Zakaria F. – N.Y. ; L. : W.W. Norton, 2008. – 292 с.
5. Маслов О. Постдемократия – желаемое и выстраданное будущее Новой России в третьем тысячелетии / О. Маслов // Проект «Русский путь» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.polit.nnov.ru/2004/07/08/demokracy/>
6. Бьюкенен П.Дж. Смерть Запада. Чем вымирание населения и усиление иммиграции угрожают нашей стране и цивилизации / Бьюкенен П.Дж. ; [пер. с англ. А. Башкиров]. – М. : АСТ, 2003. – 444 с.

Е.В. Андрієнко

Постдемократия как ответ на мировоззренческий кризис современности

Статья посвящена вопросу постдемократии в контексте мировоззренческого кризиса современности. Было дано определение постдемократии, проанализированы проблемы, связанные с современным состоянием демократической модели, и основные преимущества демократии. Сделан вывод о необходимости распространения постдемократической модели как нового ориентира социального развития.

Е. V. Andriyenko

Post-democracy as an Answer to the Worldview Crisis of Modernity

The article is devoted to the question of post-democracy in the context of worldview crisis of modernity. The definition of post-democracy has been made. The problems which connected with the modern state of democracy model and mane advantages of post-democracy have been analyzed. The conclusion about the necessity of spreading of post-democracy model as a new orienteer of social development was made.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2009.